

A close-up photograph of an orchid flower and its leaves, set against a solid black background. The flower is in the upper right corner, showing its green and reddish-brown petals and sepals. A long, thin, reddish-brown leaf extends from the bottom right towards the center. The overall composition is elegant and minimalist.

Ορχιδέες Κρήτης

ΚΕΙΜΕΝΟ - ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΒΑΓΙΑΝΟΣ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΟΥ : ΙΩΑΝΝΑ ΔΕΙΚΤΑΚΗ

Himantoglossum samariense

Σύμβολο της Κρητικής χλωρίδας, η **OPHRYS CRETICA BICORNUTA**, ήταν αυτή που διάλεξε από όλες τις orchids του κόσμου, να βάλει στο εξώφυλλο το National Geographic, τον Απρίλιο του 1971.

Ήταν αρχές του Απρίλη όταν βρέθηκα πριν αρκετά χρόνια στο Σπήλι νότια του Ρεθύμνου. Το όνομα υποδήλωνε την ύπαρξη κάποιας σπηλιάς στην περιοχή και θέλησα να το ψάξω. Τα απότομα βράχια από διαβρωμένο ασβεστόλιθο πάνω από το χωριό και η μεγάλη πηγή στο κέντρο ήταν καλά σημάδια. Οι ντόπιοι μου ανέφεραν, ότι η είσοδος ενός σπηλαιίου υπάρχει πάνω στα βράχια και από εκεί πήρε το όνομά του το χωριό. Έφτασα σ' αυτήν ξεπερνώντας τα χιλιόχρονα παρτέρια με τους αγκαθωτούς θάμνους και τις απροσπέλαστες φραγκοσυκιές. Όπως συνήθως συμβαίνει το ατελείωτο κατά τους χωριανούς σπήλαιο ήταν μόνο ένα στενό σχίσμα στους βράχους, που προχωρούσε μόνο για μερικά μέτρα.

Πίσω στο χωριό θέλησα να ξεκαθαρίσω και ένα άλλο μυστήριο. Πώς επιβίωναν τα πολλά ξενοδοχεία και τουριστικά μαγαζιά γεμάτα από κάθε είδους «οικολογικά» προϊόντα, αφού το μόνο αξιοθέατο έμοιαζε να είναι το κεφαλάρι που είχε διευθετηθεί, ώστε να σχηματίζει μικρό καταρράκτη.

Ο Στέφανος ένας νεαρός ιδιοκτήτης ξενοδοχείου μου έλυσε την απορία. Στην περιοχή όπως μου είπε από τον Γενάρη μέχρι και τέλος του Μάη φυτρώνουν πολλά είδη ορχιδεοειδών και οργανωμένα γκρουπ ξένων τουριστών φθάνουν στην περιοχή για να τα παρατηρήσουν.

Ομολογώ ότι για αυτή την μορφή τουρισμού πρώτη φορά άκουγα. Με την υπόδειξή του ανέβηκα στο οροπέδιο της «Γιους», περίπου 2 χιλιόμετρα πάνω από το χωριό όπου διαπίστωσα του λόγου το αληθές. Άλλοι έψαχναν ανάμεσα στους θάμνους και άλλοι ήταν σκυμμένοι μπρος από κάποια μικροσκοπικά λουλούδια σχεδόν αόρατα από μακριά. Όταν γονάτισα και εγώ μπροστά σε ένα από αυτά μια εικόνα ήρθε αμέσως στο μυαλό μου. Το πολύπλοκο σχήμα του λουλουδιού που έμοιαζε με μέλισσα ήταν στο εξώφυλλο ενός

«National Geographic», που είχα δει πολλά χρόνια πριν. Ο παρακείμενος τουρίστας προθυμοποιήθηκε να μου προσδιορίσει το είδος της διάσημης ορχιδέας «*OPHRYS CRETICA*». Κάπου ένοιωσα ντροπή, ο Ολλανδός να εξηγεί στον Έλληνα ποιο είναι αυτό το λουλουδάκι που διάλεξαν οι Αμερικάνοι 36 χρόνια πριν να προτάξουν στο πιο γνωστό περιοδικό του κόσμου (το τεύχος ήταν του Απριλίου του 1971).

Με σπασμένα αγγλικά μου εξήγησε, ότι στον μικρό λόφο που βρισκόμασταν, υπήρχαν τώρα ανθισμένα περισσότερα από δέκα διαφορετικά είδη. Πράγματι καθώς μου τα έδειχνε ανεβοκατεβαίνοντας στην πλαγιά ένα κι' ένα, διέκρινα ότι, ενώ από μακριά έμοιαζαν περίπου ίδια, από κοντά είχαν διαφορετικό σχήμα, σχέδια και χρώματα.

Σε λίγο, μια ομάδα καμιά δεκαριά Γερμανών, με την καθοδήγηση ενός ντόπιου ξεναγού,

Σύμβολο της Κρητικής χλωρίδας, η *OPHRYS CRETICA BICORNUTA*, ήταν αυτή που διάλεξε από όλες τις ορχιδέες του κόσμου, να βάλει στο εξώφυλλο το National Geographic, τον Απρίλιο του 1971.

Η γιγαντοορχιδέα (*HIMANTOGLOSSUM ROBERTIANUM*) απειλείται άμεσα, εξ αιτίας της απaráμιλλης ομορφιάς της, αφού συχνά τον Φλεβάρη, την βρίσκουμε να πουλιέται στα παζάρια του Ρεθύμνου σαν μανουσάκι.

κατέφθασε. Σαν λαθρεπιβάτης ακολούθησα το γκρουπ για να μάθω περισσότερα από τον πολυπειρο Κρητικό με το πρωτάκουστο επάγγελμα. Έμοιαζε να ξέρει τον τόπο καλύτερα από το χέρι του, αφού με απόλυτη ακρίβεια πήγαινε από το ένα είδος στο άλλο και το προσδιόρισε μάλιστα και στα λατινικά με το επιστημονικό του όνομα και στα γερμανικά με την κοινή του ονομασία.

Εμείς στην Ελλάδα, για να μην σκοτιζόμαστε και πολύ, τα λέγαμε όλα μελισσούλες. Παρατηρώντας με πόση προσοχή οι ξένοι περπατούσαν ανάμεσα στους θάμνους για να μην πατήσουν καμιά ορχιδέα ήρθαν στον νου μου οι ορδές των κατσικιών, που καταβροχθίζουν ό,τι φυτρώνει σε άλλα μέρη της Κρήτης, η οποία από όλη την Ευρώπη φιλοξενεί τα περισσότερα ενδημικά φυτά.

Σε μια περιοχή όπως το Σπήλι, που ζει από τον οικοτουρισμό, το καταστροφικό αυτό φαινόμενο στο οποίο η Κρήτη κατέχει τα πρωτεία, έχει περιοριστεί. Μην πάει βέβαια το μυαλό σας ότι οι ορχιδέες προστατεύονται παντού στο νησί. Αντίθετα τον Φεβρουάριο όταν ανθίζει μια πανέμορφη ορχιδέα από τις μεγαλύτερες της Ευρώπης, το *HIMANTOGLOSSUM ROBERTIANUM* (*BARLIA ROBERTIANA*) το παζάρι του Ρεθύμνου γεμίζει από αυτές, που εν τω μεταξύ έχουν βαπτισθεί “μανουσάκια”. Το είδος, όπως και όλα τα ορχιδεοειδή, προστατεύονται με νόμο από την Ευρωπαϊκή Ένωση, που όμως από ό,τι φαίνεται δεν έχει ισχύ στην χώρα μας. Στην Κρήτη έχουν καταγραφεί τουλάχιστον 73 είδη ορχιδέας. Όμως οκτώ από αυτά μάλλον έχουν χαθεί από το Άγιο Νικόλαο όπως επίσης η *ORCHIS SANCTA* στο Κουτουλουφάρι Χερσονήσου και η *SERAPIAS CORDIGERA* στην Αγιά Χανίων.

Η *LISTERA OVATA* που έβγαине στο έλος Χανίων, στο Θέρισσο και στα νέα Ρούματα, το *CEPHALANTHERA DAMASONIUM* στην «Μάνα του νερού» πάνω από τις Καμάρες και η

CEPHALANTHERA RUBRA στο ξυλόσκαλο του Ομαλού δεν βρέθηκαν τα τελευταία χρόνια, όπως και η *EPIACTIS HELLEBORINE* και η *OPHRYS ARGOLICA*. Η *LISTERA OVATA* και τα ενδημικά *HIMANTOGLOSSUM SAMARIENSES* και *CEPHALANTHERA CUCULLATA* έχουν γίνει πολύ σπάνια πιά.

Η ανεξέλεγκτη δόμηση είναι μια πρόσθετη αιτία όχι μόνο για την εξαφάνιση ορισμένων ειδών αλλά και για την συνολική μείωση του αριθμού των ορχιδεοειδών που ανθίζουν κάθε χρονιά.

Η εξαφάνιση των βιότοπων αυξάνει με γεωμετρική πρόοδο. Κάθε χρόνο πλαγιές, όπου συνήθως βρίσκουμε τις ορχιδέες, εκχερσώνονται και κτίσματα, ως επί το πλείστον αυθαίρετα ξεπηδούν σαν μανιτάρια. Η χρήση των φυτοφαρμάκων (ζιζανιοκτόνα και μυκητοκτόνα) των λιπασμάτων και των μεγάλων τρακτέρ που σκά-

BARLIA ROBERTIANA λεγόταν μέχρι πολύ πρόσφατα η γιγαντοορχιδέα, όμως γενετικές μελέτες την κατέταξαν στα Ιμαντόγλωσσα και τώρα πια ονομάζεται **HIMANTOGLOSSUM ROBERTIANUM** υπάρχει διάσπαρτη σε όλη την Κρήτη.

Η *OPHRYS FLEISCHMANII* είναι μια δυσεύρετη ορχιδέα που όλο και πιο σπάνια συναντάμε. Στις αρχές του Μάρτη μπορούμε να την βρούμε στο Ακρωτήρι των Χανίων.

βουν μέχρι ένα μέτρο βαθειά το έδαφος, είναι η συνεισφορά της σύγχρονης γεωργίας στον αφανισμό των ορχιδεοειδών. Οι βολβοί ξεπατώνονται και τα φυτά εξαφανίζονται. Παρ' όλα αυτά ο θαυμαστός κόσμος της ορχιδέας στην Κρήτη υπάρχει ακόμη και μπορεί να προσφέρει, σε όσους θέλουν να τις παρατηρήσουν, ένα μοναδικό θέαμα.

Κάποια είδη είναι πολύ δύσκολο να βρεθούν και το σαφάρι για την φωτογράφησή τους είναι από τα πιο συναρπαστικά. Για κάποιον που θα πρωτασχοληθεί με τις ορχιδέες της Κρήτης η γιγαντοορχιδέα (*HIMANTOGLOSSUM ROBERTIANUM*) είναι η πιο εύκολα ανιχνεύσιμη. Είναι μεσογειακό είδος και την βρίσκουμε από το Μαρόκο και την Ισπανία μέχρι την Κύπρο που είναι και το ανατολικότερο όριό της. Είναι από τις πρώτες που ανθίζουν αρχίζοντας από τον Γενάρη μέχρι τις αρχές του Απριλίου. Το όνομα *HIMANTOGLOSSUM* της δόθηκε τα τελευταία χρόνια από τον Pier Del Force, μετά από μοριακές μελέτες που κατέταξαν αυτή την ορχιδέα στο γένος των Ιμαντόγλωσσων, ενώ παλιότερα την ονόμαζαν *BARLIA*. Το μέγεθός της που φθάνει τα ογδόντα εκατοστά την κάνει ορατή από μακριά. Κοιτώντας την από κοντά, μπορούμε να δούμε τους άπειρους συνδυασμούς του ροζ, του λευκού και του πράσινου να συμπλέκονται, ενώ είναι πολύ σπάνια τα υποχρωματικά φυτά που διαθέτουν κατάλευκο το κέντρο του χείλους και πράσινο το περίγραμμα. Ταυτόχρονα θα νοιώσουμε το ελαφρύ άρωμα που διαθέτει και θυμίζει τις ίριδες. Αν και μπορούμε να τις βρούμε σε πολλά μέρη του νησιού οι περισσότερες ανθίζουν στην περιοχή της Μεσαράς.

Αν την *BARLIA* την βρίσκουμε εύκολα δεν ισχύει το ίδιο και για το άλλο είδος του γένους το *HIMANTOGLOSSUM SAMARIENSIS*. Το είδος περιγράφηκε πρώτη φορά το 1989 από τον φίλο μου τον **Αντώνη Αλιμπέρτη**. Είναι εντυπωσιακό και αυτό φυτό όπως η *BARLIA* αφού φθάνει σε ύψος τα πενήντα εκατοστά με τα λουλούδια του που σχηματίζουν γλώσσες (εξ' ου και το όνομα Ιμαντόγλωσσα στο γένος)

να φθάνουν σε μήκος τα 5 εκατοστά. Το όνομά του δόθηκε γιατί βρέθηκε και στο Φαράγγι της Σαμαριάς, στο οποίο όμως δεν κατόρθωσα να το εντοπίσω παρόλο που το έψαξα σε όλο το ξυλόσκαλο δεξιά και αριστερά. Μπορούμε πολύ σπάνια να το συναντήσουμε σε διάφορες τοποθεσίες των Λευκών Ορέων εάν είμαστε τυχεροί. Με την βοήθεια του Αντώνη Αλιμπέρτη φωτογράφησα μια άλλη σπάνια ορχιδέα, πολύ πιο μικρή, αλλά εξίσου όμορφη, την *OPHRYS FLEISCHMANII*.

Αρχές Μαρτίου πήγαμε στο ακρωτήρι, κοντά στο αεροδρόμιο των Χανίων, όπου υπήρχαν πιθανότητες να την βρούμε. Στον απέραντο αυτό τόπο με την πολύ χαμηλή βλάστηση, να βρεις αυτή την ορχιδέα, με ύψος που δεν ξεπερνάει τα δεκαπέντε εκατοστά, έμοιαζε σαν να ψάχνεις ψύλλους στ' άχυρα. Η μέρα ήταν βροχερή, πράγμα που δυσκόλευε περισσότερο τα πράγματα. Ωρες ολόκληρες περιδιαβίναμε τον τόπο χωρίς να βρούμε έστω και μια. Λίγο πριν τα παρατήσουμε απελπισμένοι, ο Αντώνης είδε από μακριά μερικές κυνέλες. Επειδή οι μελισσοκόμοι τις τοποθετούν συνήθως εκεί που υπάρχουν πολλά λουλούδια, μου πρότεινε να ριζούμε μια τελευταία ματιά. Πριν τα εγκαταλείψουμε και αυτή τη φορά ήμασταν τυχεροί. Λίγα μέτρα μακριά από τις κυνέλες, τα μικρά πανέμορφα λουλούδια και τα λαμπερά άσπρα μπλε κα καφέ χρώματά τους μας περίμεναν. Παρόλο που είχαμε ψάξει μια τεράστια έκταση χωρίς να βρούμε κανένα, γύρω από το μελίσσι υπήρχαν καμιά δεκαριά.

Τέτοιες εμπειρίες στην αναζήτηση της άγριας ορχιδέας είναι πολύ συχνές με την απογοήτευση να εναλλάσσεται με τον ενθουσιασμό. Όμως οι ορχιδέες δεν είναι μόνο δύσκολο να βρεθούν, αλλά και όταν τις εντοπίσουμε είναι δύσκολο να ξεχωρίσουμε ποιο ακριβώς είδος είναι. Η ομορφιά τους προσελκύει πολλούς μελετητές, οι οποίοι παρατηρούν και τα πιο αμυδρά χαρακτηριστικά τους, προσδιορίζοντας συνεχώς νέα είδη. Ίσως να φαίνεται παράδοξο, σε μια Ευρωπαϊκή χώρα όπως η Ελλάδα, να υπάρχουν λουλούδια ακόμη απροσδιόριστα, αλλά αυτό

συμβαίνει το 2007. Ο Βέλγος **Pier Del Force**, συγγραφέας του πιο έγκυρου οδηγού για τις orchideές της Ευρώπης, προσδιόρισε **τρία νέα είδη στην Χίο** ! Αλλά και στην ηπειρωτική Ελλάδα τα τελευταία χρόνια προσδιορίστηκαν ισάριθμα είδη. Ταυτόχρονα με τον προσδιορισμό νέων ειδών, πολλά γνωστά είδη υποβιβάζονται σε υποείδη ή ποικιλίες, ενώ ποικιλίες και υποείδη αναβιβάζονται σε είδη και υποείδη.

Για να καταχωρηθεί ένα νέο όνομα σε μια orchideά, πρέπει, αφού γίνουν και καταγραφούν οι απαραίτητες μετρήσεις σε αρκετά φυτά, ως προς τον βλαστό και τα διάφορα μέρη του άνθους, ένα φυτό που θα αποτελεί τον ολότυπο, να φυλαχθεί σε ένα ιδιωτικό ή δημόσιο φυτολόγιο, μαζί με την μελέτη για τα χαρακτηριστικά, τον τόπο εύρεσης και το όνομα που δόθηκε, όλα μεταφρασμένα στα λατινικά και στις κυριότερες Ευρωπαϊκές

Η *OPHRYS SITIACA* είναι ενδημική της Κρήτης. Ανθίζει τον Απρίλη στα βουνά του νησιού μέχρι υψόμετρο 1500 μέτρων.

γλώσσες. Ακολουθώς τα στοιχεία της μελέτης πρέπει να δημοσιευτούν σε ένα έγκριτο φυτολογικό περιοδικό, κατά προτίμηση με ειδικότητα στις orchideές. Μετά τη δημοσίευση η orchideά θα έχει πλέον και επίσημα το όνομά της. Η έλλειψη ενός τέτοιου περιοδικού στην Ελλάδα, δυσκολεύει πολύ την δυνατότητα των λίγων ομολογουμένως Ελλήνων μελετητών, να κατοχυρώσουν τα αποτελέσματα της έρευνάς τους. Στις μεγαλύτερες χώρες της Ευρώπης οι orchideόφιλοι είναι οργανωμένοι σε συλλόγους και

Η **OPHRYS MESARITICA** περιγράφηκε πρώτη φορά από τον Γερμανό PAULUS και το ζεύγος Αλιμπέρτη το 1990. Εκτός από την Κρήτη έχει εντοπισθεί και στην Μάλτα. Ανθίζει πολύ νωρίς από τις αρχές του Γενάρη μέχρι το τέλος του Φλεβάρη. ((Αριστερά)

Η **OPHRYS BASILISSA**, ανήκει στο γκρούπ της OPHRYS OMEGAIFERA, ανθίζει και αυτή πολύ νωρίς, από τις αρχές του Φεβρουαρίου μέχρι τα μέσα του Μάρτη. Το όνομα της δόθηκε από το ζεύγος Αλιμπέρτη και τον H.R. REINARD το 1990. Μπορούμε να την βρούμε στην περιοχή της Φαιστού αλλά είναι σπάνια. (Κάτω)

Η **OPHRYS GRIGORIANA** είναι ενδημική της Κρήτης και πολύ σπάνια. Το όνομα της δόθηκε από το χωριό Γρηγοριά της Μεσαράς, όπου πρωτοεντοπίστηκε. (Δεξιά)

μόνο στην χώρα μας, που φυτρώνουν γύρω στα **220 είδη**, δεν υπάρχει ούτε ένας!.

Έτσι παραμένουμε θεατές των ξένων που μελετούν και δίνουν νέα ονόματα orchidaceidών στην Ελλάδα, που αποτελεί το αγαπημένο τους πεδίο μελέτης.

Είναι όμως αλήθεια ότι τώρα πια, που όλα τα είδη που ξεχωρίζουν εύκολα, έχουν από πολύ παλιά προσδιοριστεί και είναι πολύ δύσκολο για κάποιον, που δεν έχει μεγάλη πείρα,

Kreutz. Στο παρελθόν πολύ μεγάλη δουλειά έκαναν οι Γερμανοί Helmut Bauman και Siegfried Kunkele και οι Ελβετοί Golz και H. Reinard, ο Danesch ο J. Renz και ο E. Nelson. Στην Ελλάδα ο πρώτος που ασχολήθηκε σοβαρά, ήταν ο **Γιάννης Καλοπίσης** και από τους σύγχρονους ξεχωρίζουν, ο **Γιάννης Καρατζάς** που πρόσφατα εξέδωσε ένα βιβλίο για τις orchidées της Μυτιλήνης, ο **Παντελής Σαλιάρης** από την Χίο, ο **Γιάννης Τσιφτής** από την Καβάλα, ο

Η **OPHRYS GORTYNIA** πήρε το όνομά της από την αρχαία Κρητική πόλη Γόρτυνα. Ανθίζει από το τέλος του Μάρτη μέχρι και τον Μάιο στην κεντρική και ανατολική Κρήτη. (Αριστερά)

Η **OPHRYS CRETENSIS**. Μοιάζει αρκετά με την GORTYNA αλλά ανθίζει νωρίτερα από αυτήν και διαφέρει στο σχήμα του χείλους. (Δεξιά)

Γιάννης Χριστοφίδης από την Κύπρο, ο Νίκος Πέτρου, ο Αντώνης Αλιμπέρτης και ίσως κάποιοι άλλοι που δεν γνωρίζω.

Ιδιαίτερα σημαντική ήταν η δουλειά του Αντώνη Αλιμπέρτη και της πρώην συζύγου του Χ. Ανδρουλάκη, που προσδιόρισαν σε συνεργασία με τους H. Paulus και H. Reinard πέντε νέα είδη και υποείδη.

Τις **OPHRYS SITIACA**, **OPHRYS MESARITICA**, **OPHRYS BASILISSA**, **OPHRYS CANDICA** υποείδος **MINOA**, και το **IMANTOGLOSSUM SAMARIENSE**. Οι ίδιοι εντόπισαν για πρώτη φορά και παρουσίασαν στο βιβλίο τους δύο νέες orchidées που ονόμασαν **OPHRYS AESCULAPII** και **OPHRYS LITIGIOSA**. Αργότερα οι Bauman και Kunkle θεώρησαν λανθασμένα αυτά τα ονόματα και τα άλλαξαν σε **OPHRYS GORTYNIA** και **OPHRYS CRETENSIS** αντίστοιχα. Οι ίδιοι εντόπισαν και καταχώρησαν στο βιβλίο τους σαν παράξενη **OPHRYS SPRUNERI** μια orchidέα που αργότερα της δόθηκε από τους G. και H. Kretschmar το όνομα **GRIGORIANA** (από το χωριό Γρηγοριά όπου την εντόπισαν).

Ίσως αυτή να είναι η ίδια με αυτή που εντόπισε το 1925 ο Fleischmann κοντά στην Αράδενα και ονόμασε **OPHRYS SPHACIOTICA** (από τα Σφακιά). Τελευταία ο KRETSZCHMAR έδωσε το όνομα **ORCHIS PAPILIONACEA** υποείδος **ALIBERTIS** προς τιμήν του Αλιμπέρτη που την είχε εντοπίσει και δημοσιεύσει στο τελευταίο βιβλίο του για τις orchidées της Κρήτης.

Η **ORCHIS PAPILIONACEA** είναι μια πολύχρωμη orchidέα που υπάρχει σε όλες τις χώρες της Μεσογείου από το Γιβραλτάρ μέχρι την Κασπία με βορειότερο όριο της τις Άλπεις. Τα φυτά που συναντάμε στην Κρήτη ανήκουν στο υποείδος **HEROICA** που υποβίβασε ο Del Force όπως και την **ALIBERTIS** σε ποικιλία. Πολύ πιθανό για τους λόγους που προανέφερα. Την βρίσκουμε παντού στην Κρήτη συνήθως με έντονα κόκκινα σημάδια στο χείλος. Πιο σπάνιες είναι αυτές με ροζ σημάδια και ακόμη σπανιότερες με το χείλος του άνθους κατάλευκο. Αυτήν την υποχρωματική ποικιλία που είχα δει μόνο σε φωτογραφίες κατάφερα να βρω περίπου μετά από πολύ ψάξιμο και πολύ

Η *EPIPACTIS CRETICA* είναι ενδημική της Κρήτης. Ανθίζει τον Μάιο και τον Ιούνιο στον Ψηλορείτη και την Θρύππη. Είναι πολύ σπάνιο και απειλούμενο είδος.

Η *OPHRYS SPHACIOTICA* (ορχιδέα των Σφακίων) είναι πολύ σπάνιο και ενδημικό είδος της Κρήτης. Την βρίσκουμε στα νότια από τον Μάρτιο έως τον Απρίλιο.

τύχη σε ένα εγκαταλελειμμένο χωράφι κοντά στα Σταχτούρια. Η περιοχή γύρω από αυτό το χωριό, που βρίσκεται στα νότια του Ρεθύμνου, είναι ιδιαίτερα σημαντική για όσους ψάχνουν για orchidées, αφού έχουν εντοπισθεί περισσότερα από 40 είδη. Ένας χωματόδρομος που ξεκινάει μέσα από το χωριό και πηγαίνει προς τα νότια, διασχίζει κάποια παλιά χωράφια. Σε ένα από αυτά, αριστερά από ένα τμήμα του δρόμου, στρωμένο με τσιμέντο, λίγες εκατοντάδες μέτρα από το χωριό, τα τελευταία χρόνια, είχα βρει να φυτρώνουν μαζί, η μια δίπλα στην άλλη, δεκάδες είδη από orchidées. Όπως η *IMANTOGLOSSUM ROBERTIANUM*, *ORCHIS LACTEA*, *ORCHIS QUADRIPUNCTATA*, *OPHRYS HEILDREICHII*, *ORCHIS ITALICA*, *ANACAMPTIS PYRAMIDALIS* και άλλες. Δυστυχώς την τελευταία φορά που πήγα, βρήκα το χωράφι οργωμένο και φυσικά οι orchidées είχαν εξαφανιστεί, αλλά η ευρύτερη περιοχή παραμένει εξ ίσου πλούσια σε είδη. Ίσως η πιο όμορφη από αυτές είναι η *ORCHIS LACTEA*, η οποία φθάνει σε ύψος τα 15 εκατοστά και διαθέτει μια πυκνή ταξιανθία από λευκά λουλούδια με κόκκινα στίγματα. Πολύ σπάνια είναι τα φυτά με έντονα βυσσινί στίγματα. Ελάχιστες φορές κατάφερα να βρω κάποιο από αυτά, κυρίως κοντά στο χωριό Μέλαμπες, που δεν απέχει πολύ από τα Σταχτούρια. Στο ξηρό όρος, τη Βουβάλα και τον Σιδερώτας, που είναι τα βουνά της ευρύτερης περιοχής, υπάρχουν πολλά οροπέδια, που θεωρούνται οι πλουσιότεροι σε orchidées βιότοποι της Κρήτης.

Είναι μέσα Ιανουαρίου, όταν με τον Αλιμπέρτη φθάνουμε στην περιοχή της Φαιστού. Είχα προηγουμένως αποτύχει να βρω την *OPHRYS BASILISSA*, που αυτός πρώτος με τον H. Reinard είχε μελετήσει και ονοματίσει. Τον έπεισα να με βοηθήσει να την βρω, αφού παρόλο που είχα ψάξει όλα τα λαγκάδια και ρουμάνια της περιοχής δεν είχα βρει τίποτα. Καθόταν δίπλα μου στο αυτοκίνητο με ανοιχτό παράθυρο και

καθώς πήγαινα σιγά όπως μου ζήτησε κοιτούσε την πλαγιά δίπλα στον δρόμο, έως ότου μου είπε να σταματήσω. «Την βλέπεις;» με ρώτησε δείχνοντας πάνω από το χαντάκι. Προς στιγμήν ένιωσα να καταρρακώνομαι, αφού εκεί δίπλα είχα αφήσει προηγουμένως το αυτοκίνητο, για να ψάξω όλα τα γύρω παρτέρια, αλλά δεν σκέφτηκα να κοιτάξω και τόσο κοντά. Κατέβηκα και πλησίασα το μικρό λουλουδάκι. Το τριχωτό σκούρο καφέ κάτω μέρος του χείλους, χωριζόταν από το επάνω από ένα έντονο μπλε ωμέγα, σε ένα σύνολο εντυπωσιακής ομορφιάς. Για να την φωτογραφίσω, έστησα το τρίποδο στο τσιμέντο στην άκρη του δρόμου, έτσι απλά χωρίς να χρειαστεί να το κουβαλήσω παραμάσκαλα σε καμιά απότομη πλαγιά γεμάτη αγκαθωτούς θάμνους. Συχνά σπάνιες orchidées βρίσκονται σε απίθανα μέρη που ούτε πάει το μυαλό σου να κοιτάξεις.

Τόσο νωρίς τον Ιανουάριο ανθίζουν άλλες

Η *OPHRYS HEILDREICHII* είναι μια πολύ κοινή orchidέα της Κρήτης. Παλιότερα εθεωρείτο ενδημική αλλά έχει εντοπισθεί και σε άλλα νησιά του Αιγαίου.

δύο, η *OPHRYS SITIACA* και η *OPHRYS MESARITICA*. Η *SITIACA* που είναι πολύ συγγενική με την *BASILISSA* και οι δύο φαίνεται να είναι ενδημικές της Κρήτης, παρόλο που ο Del Force αναφέρει ότι υπάρχουν και στις Κυκλάδες. Βρήκα την *SITIACA* στην ανατολική Κρήτη, όπου συνήθως βγαίνει σε παλιούς ελαιώνες και φρυγανότοπους. Στους ίδιους τόπους, λίγο αργότερα συνάντησα την επίσης συγγενική *OPHRYS OMEGAIFERA*. Αντίθετα από αυτές τις ορχιδέες που ανθίζουν πολύ νωρίς μια άλλη η *OPHRYS APIFERA* ανθίζει πολύ αργότερα κοντά στον Μάη. Είναι μια από τις λίγες που αυτογονιμοποιούνται όταν δεν προλάβει κάποιο έντομο να το κάνει. Οι ποδίσκοι που συγκρατούν τα συσσωματώματα της γύρης (πολίνια) πέφτουν εύκολα, όταν το φυτό κουνηθεί από το φύσημα του ανέμου, στην στιγμα-

Η **ORCHIS PAPILIONACEA**, ποικιλία *HEROICA*, είναι αρκετά κοινή στην Κρήτη, όμως πολύ σπάνια είναι η υπόχρωμη λευκή ποικιλία.

τική κοιλότητα και η αυτογονιμοποίηση συντελείται. Εξ αιτίας αυτού του φαινομένου αυτή η ορχιδέα σπάνια παρουσιάζεται με διάφορες χρωματικές παραλλαγές που χαρακτηρίζονται σαν ποικιλίες. Από αυτές η μόνη που έχει εντοπισθεί στην Κρήτη είναι η εντυπωσιακή *BICOLOR*. Έχοντας την πληροφορία ότι κάποιος Ελβετός με το όνομα Maxengeli την εντόπισε κάπου στην Μίλατο, επισκέφθηκα συχνά την περιοχή για να την βρω. Στάθηκε μάταιο παρόλες τις προσπάθειές μου. Σχεδόν την είχα

Η ενδημική *OPHRYS CRETICO* είναι ένα πολύ σπάνιο είδος της ανατολικής Κρήτης. Είναι δύσκολο να την ξεχωρίσεις από άλλα πολύ κοντινά είδη του γκρούπ FUSCA.

Αυτή τη μικρή orchidea (*ORCHIS PAUCIFLORA*) μπορούμε να βρούμε κοντά στην είσοδο του φαραγγιού της Σαμαριάς τον Απρίλη.

Η *ORCHIS PAPILIONACEA* ποικιλία *HEROICA*.

ξεχάσει, έως ότου μια μέρα πήγαινα να φωτογραφίσω ένα πολύ σημαντικό σπήλαιο, που υπάρχει στην περιοχή. Ήταν αρχές Μαΐου και καθώς βγήκα για λίγο από την σπηλιά για να ξαποστάσω, πήρα ένα παρακείμενο μονοπάτι έως ότου μια παράξενη orchidέα τράβηξε την προσοχή μου. Πλησίασα και αντίκρισα επιτέλους την *BICOLOR*. Το χείλος του άνθους ήταν το μισό κιτρινοπράσινο και το υπόλοιπο κόκκινο καφέ. Με τον αναπόφευκτο ενθουσιασμό, αφού είχα βρει μια από τις πιο σπάνιες orchidέες της Κρήτης, γύρισα στην σπηλιά και πήρα την φωτογραφική μου μηχανή για να απαθανάτισω το σπάνιο εύρημά μου.

Άλλη μια σπάνια ποικιλία μιας αρκετά κοινής orchidέας της Κρήτης της *OPHRYS VILLOSA* είναι η “*EARLY CRETAN*” δηλαδή αυτή που ανθίζει νωρίς. Για να την βρω ζήτησα για μια ακόμη φορά την βοήθεια του Αντώνη.

Πήγαμε στην Σταλιδα κοντά στα Μάλια. Με έκπληξη τον παρακολούθησα να σταματάει το

αυτοκίνητο ανάμεσα στα σπίτια του χωριού. Ψάξαμε μαζί για orchidέες στα πιο απίθανα μέρη αλλά τώρα παραήταν. Μόνο ένα άχτιστο οικόπεδο υπήρχε εκεί και μου έμοιαζε για πρόχειρο σκουπιδότοπο αφού κάποιες παλιές ηλεκτρικές συσκευές πεταμένες δεν έδιναν και το πιο ενθαρρυντικό θέαμα. Το κομμάτι ήταν ανηφορικό και τον ακολούθησα βαριεστημένα πιστεύοντας ότι δεν μπορεί να βγαίνουν orchidέες σε τέτοια μέρη. Και όμως για μια ακόμη φορά αποδείχτηκε αλάνθαστος. Εκεί στο πιο απίθανο μέρος ήταν ανθισμένη η *EARLY CRETAN* με τα θαυμάσια πράσινα καφέ και άσπρα χρώματά της. Και οι γείτονες με έκπληξη παρακολουθούσαν κάποιους περιέργους να στήνουν τρίποδα και φωτογραφικές μηχανές στο άχτιστο οικόπεδο που τόσο πολύ τους εξυπηρετούσε. Τελικά από ό,τι φαίνεται αυτά τα μικρά αλλά πανέμορφα λουλούδια που συνεχώς απειλούνται, διεκδικούν ένα τόπο που θα τους επιτρέψει να επιβιώσουν και στα πιο απίθανα μέρη. e

Η *OPHRYS APIFERA* ποικιλία *BICOLOR* είναι μια από τις σπανιότερες orchidέες της Κρήτης. (Κάτω)

Η *OPHRYS VILLOSA* ποικιλία “*EARLY CRETAN*” υπάρχει μόνο στην Κρήτη. Την βρίσκουμε πολύ σπάνια και ξεχωρίζει από τα πράσινα και καφέ χρώματά της.

